

Väkivallan vääryydestä valkoisten voimannäyttöön. Kritisoidut ja ihailut puukkojunkkarit 1900-luvun alun Suomen julkisessa keskustelussa

Merja Pyykkönen

Tässä artikkelissa tutkin 1900-luvun alun Suomen sanoma- ja aikakauslehdissä käytyjä keskusteluja 1800-luvulla eläneistä puukkojunkkareista. Tutkimukseni pääaineisto koostuu ajanjakson 1900–1939 sanoma- ja aikakauslehtikirjoituksista. Artikkelissani osoitan, että 1800-luvun eteläpohjalaisiin puukkojunkkareihin suhtauduttiin sekä tuomitsevasti että ihailevasti 1900-luvun alun yhteiskunnallisten tapahtumien valossa. Kun ajanjakson 1900–1917 häjykirjoituksissa silloisten väkivaltarikollisten lisäksi tuomittiin myös eteläpohjalaisten häjyjen väkivaltakulttuuri, rikollisten välille tehtiin vuoden 1918 sisällissodan jälkeisissä kirjoituksissa ristiriitainen ja moralisoiva ero. Rajanveto juonsi juurensa sisällissotaan ja siihen ketkä miellettiin kunnollisiksi ja kunnottomiksi kansalaisiksi. Häjyjä sisällissodan jälkeen ihailleet kirjoittajat eivät pitäneet entisajan rikollisia taantumuksellisina ja sivistymättöminä, väkivaltaan turvautuneina lainsuojattomina vaan ennemminkin suomalaista isänmaallisuutta edustavina kansallissankareina. Työteliäksi, kuumaverisiksi mutta yhtä lailla valtiiovallan ja uskonnon edessä nöyryviksi kuvitellut häjyt muodostivat keskusteluissa ihanteellisen miehen mallin. Häjyistä haettiin myös lohtua ja yhtenäisyyttä sisällissodasta traumatisoituneille kansalaisille ja ymmärrystä raaollekin väkivallanteoille. Tässä romantisoitussa ja talonpoikaisidealisisessa tarinassa oli kuitenkin tilaa vain valikoitujen väkivallantekijöiden ja uhrien muistelulle.

Avainsanat: 1900-luvun alku, lehdistö, puukkojunkkari, knivjunkkare, väkivalta, sisällissota, sukupuoli, historiankäyttö

Keywords: early 20th century, press, knife-fighters, violence, civil war, gender, utilisation of history

Tutkimustehtävä ja aineisto

Puukkojunkkari ja *häjy* -käsitteillä tarkoitetaan 1800-luvun eteläpohjalaista miestä, joka tappeli ja uhmaili puukko kädessä ja perinteinen helavyö lanteilla. Mielikuva häjyistä perustuu pitkälti populaarikulttuurissa ja historiantutkimuksessa runsaasti huomioita saaneisiin ja tunnettuihin puukkojunkkareihin kuten Antti Rannanjärveen (1828–1882) ja Antti Isotaloon (1831–1911). Tekemistään vakavista rikoksista huolimatta eteläpohjalaisia häjyjä muistellaan vielä tänäkin päivänä usein ihannoivaan sävyyn. Mutta mitä oikeastaan tarkoitetaan, kun puhutaan puukkojunkkarista – ja mistä häjyjen romantisointiperinne on ylipäättään saanut alkunsa?

Aiempi puukkojunkkaritutkimus koostuu pääosin 1800-luvun tilastollisesta, rikollisuuden syntyvaiheita ja tunnettujen puukkojunkkareiden elämänvaiheita tarkastelevasta historiantutkimuksesta (Huttunen 1958; Ylikangas 1973; Ylikangas 1974; Ylikangas 1976). Jälkimmäiseen kategoriaan voidaan laskea kuuluvaksi Kaijus Ervastian vuonna 1992 kirjoittama tutkimus eteläpohjalaisesta sarjarikollisesta Matti Haapojasta (1845–1895). Ervasti on työssään tarkastellut Haapojasta rakennettua rikosmyyttiä 1800-luvulla ja toisen maailmansodan jälkeen ilmestyneiden kirjoitusten kautta. Ervasti havaitsi, että puukkojunkkareita ei vielä vuosituhannen taitteessa pidetty tutkimusten ja artikkelien arvoisina. Tilanne muuttui vuoden 1918 sisällissodan jälkeen, kun sisällissodan voittajapuolen eli valkoisten väkivallankäytön oikeutus sodassa ulotettiin koskemaan myös 1800-luvun häjyjä. Puukkojunkkarimyytin korostaminen sotien jälkeen oli näin itsenäisen valkoisen Suomen mentaliteetin heijastusta. (Ervasti 1992, 135, 139.) Ervastian väite sisällissodan ja sotien välisen ajan vaikutuksesta ja osallisuudesta jää kuitenkin työssä kokonaan avaamatta ja tutkimatta.

Ervastian mielenkiintoiset ajatukset ja aihe tarvitsevat aikalaisaineistojen ja -keskustelujen yksityiskohtaista kartoitusta ja analyysia. Julkista keskustelua tutkimalla voidaan selvittää, mitkä teemat ovat olleet eri aikakausien toimijoille tärkeitä ja argumentoinnin arvoisia aiheita. Esimerkiksi 1800-luvun Suomen poikkeuksellisen aktiivista *paikalliskirjekulttuuria* tutkineet Laura Stark ja Heikki Kokko ovat osoittaneet, että kotikylistään ja oloistaan raportoiviin kirjeisiin keskittynyt ilmiö mahdollisti eritaustaisille ihmisille väylän ohittaa säätyaseman rakenteet ja antaa kritiikkiä hallinnollisia toimijoita kohtaan. (Stark 2013; Kokko 2022.) Tutkimustehtävässäni keskityn siihen, millaista tietoa puukkojunkkari aiheesta on tuotettu julkisissa keskusteluissa. 1800-luvun lehdistökirjoitusten osalta aihetta on Ervastian lisäksi tutkinut Heikki Ylikangas (Ylikangas 1974, 189, 195, 198–200; Ylikangas 1989, 146–157). Tässä artikkelissa syvennyn vuorostaan siihen, millä tavoin 1800-luvulla eläneistä puukkojunkkareista keskusteltiin sanoma- ja aikakauslehdissä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Miten jälkipolvet määrittivät lehdissä häjyjen elämää ja rikoksia? Millaisia mielikuvia rikollisiin liitettiin, ja keskittyivätkö keskustelut ainoastaan puukkojunkkareihin miehinä?

Tutkimusajanjakso alkaa vuodesta 1900 ja päättyy toisen maailmansodan kynnykselle vuoteen 1939. Näin ajanjakso kattaa ne vuodet, joita kohtaan Ervasti esitti ylläolevat ajatuksensa. Tarkastelen pääasiallisen aineiston lisäksi muutamia Ervastian tutkimia aikakauslehtikirjoituksia toisen maailmansodan jälkeen 1945 ja 1947. Vertaan kyseisessä kirjoituksissa esiintyviä häjy-argumentteja omaan pääasialliseen

tutkimusaineistooni eli häjyistä ajanjaksolla 1900–1939 käytyihin keskusteluihin. Pohdin, onko eri ajanjaksojen kirjoituksilla yhtymäkohtia tai eroavaisuuksia toisiinsa.

Tutkin laajamittaisesti saatavilla olevia sanoma- ja aikakauslehtiä Kansalliskirjaston digitaalisen hakupalvelun ja tietokannan avulla. Keräsin tietokannasta kirjoituksia, joissa tavalla tai toisella keskusteltiin 1800-luvulla eläneistä puukkojunkkareista/häjyistä, käyttäen hakusanoja *puukkojunkkari* ja *häjy*. Lisäksi olen hakenut kirjoituksia 1800-luvulla rikollisista käytetyllä ruotsinkielisellä *knivjunkare* hakusanalla. Kaiken kaikkiaan kirjoituksia löytyi ajanjaksolta 1900–1939 hieman yli sata. Näistä murto-osa on ruotsinkielisiä.

Olen rajannut keräämästäni aineistosta pois sellaiset kirjoitukset, joissa käsiteltiin puukkojunkkari aiheesta tutkimusajanjaksolla ja varsinkin sisällissodan jälkeen enenevässä määrin tuotettua fiktiivistä kaunokirjallisuus-, näytelmä-, musiikki- ja elokuvaviihdettä. Tällaisia kirjoituksia löytyi kymmeniä ja ne edustavat isoa osaa (noin 30 %) löytämistäni häjykirjoituksista. Pääosin kirjoituksissa arvioitiin tuotettujen viihdetöiden antia ja esimerkiksi elokuvien kuvausolosuhteita, mutta samalla kirjoitukset olivat romaanien, näytelmien ja elokuvien mainoksia. Näiden kirjoitusten analysoiminen vaatisi erillistä syventymistä tutkimusajanjakson populaarikulttuuriin.

Tarkastelemani lehdet koostuvat kuvallisista sanoma- ja aikakauslehdistä, sekä erilaisten seurojen, yhdistysten ja liikkeiden lehdistä. Lehdet edustivat useita eri poliittisia suuntauksia ja sosiaalisia liikkeitä. Tilaa säästääkseni olen maininnut artikkelissa lyhyesti ainoastaan muutamien lehtien taustat. Tarkasteltavat kirjoitukset koostuvat uutisista, mielipidekirjoituksista, muistelmista ja haastatteluista, sekä tutkimuksiksi laskettujen teoksien kirja-arvioista. Pääasiallisen aineiston lisäksi analysoin lyhyesti kahta vuosina 1931 ja 1932 ilmestynyttä tutkimusta puukkojunkkareista, koska teokset herättivät omana aikanaan runsaasti mielipiteitä rikollisista ja heihin suhtautumisesta. Teoksilla oli näin tärkeä vastavuoroinen suhde tutkimusajanjakson lehdistökirjoituksiin ja siten laajan yleisön tuntemaan tietoon rikollisista.

Menetelmät ja keskeiset käsitteet

Tutkin keräämääni aineistoa käsittehistorian ja sisällönanalyysin metodeja soveltaen. Käsittehistorialla tarkoitan käsitteiden käyttöä ja niiden muutoksien tutkimista suhteessa käsitteen käyttäjän ajatusmaailmaan, retoriikkaan ja argumentteihin, tai vaikkapa yhteiskunnallisiin tapahtumiin. Sisällönanalyysin metodia soveltaen luon saaduista havainnoista tulkintoja ryhmittelyn avulla. (Marjanen & Ihalainen 2022; Tuomi & Sarajarvi 2018, 86–108.) Jaan tekemiäni havainnoita erilaisiin ryhmiin sen perusteella, mihin konteksteihin häjyjä koskevissa kirjoituksissa on haluttu viitata kuten kuriin, heimo-ominaisuuksiin, sotaan ja niin edelleen. Esimerkiksi *sisällissota* on yksi keskeisimmistä artikkelin konteksteista ja käsitteistä. Joissain osissa tekstiä viittaaan sotaan sanalla *vapaussota*, koska käsite ilmentää joidenkin tutkimuksessani esille nostamieni kirjoittajien omakohtaista käsitystä ja kokemusta vuoden 1918 sodasta. Muutoin käytän artikkelissani sodasta 2000-luvun historian tutkimuksessa perinteisesti käytettyä sisällissota-nimitystä. [1]

Artikkelissa viitataan lyhennetyksi *häjykirjoittajiin* ja *häjykirjoituksiin*, joilla tarkoitan sellaisia kirjoittajia ja kirjoituksia, jotka tavalla tai toisella käsittelivät 1800-luvulla eläneitä häyjä ja puukkojunkkareita. Koska iso osa häjykirjoittajista esiintyi kirjoituksissaan anonyymina tai nimimerkillä, nostan tässä artikkelissa esille vain muutaman häjykirjoittajan nimen ja taustan. Kirjoittajat edustivat myös erilaisia kirjoitustyyliä ja lähestymistapoja, ja tarkennan näitä tekstissä eri kohdin. Käytän artikkelissani esimerkiksi toistuvasti sanaa *ihailu* eri muodoissa. Tällä tarkoitan sitä, että arvioin joidenkin kirjoitusten kuvaavan häyjä erittäin positiivisella eli ihailevalla asiatyylillä.

Etelä-Pohjanmaalla 1790-luvulla alkanutta ja noin sata vuotta kestänyttä korkean henkirikollisuuden ajanjaksoa on jälkikäteen kutsuttu *puukkojunkkarikaudeksi*. Nimellä on viitattu ajanjaksolla eläneisiin eteläpohjalaisiin miehiin, jotka tappelivat ja tappoivat toisiaan lähinnä hovin ja maineen vuoksi. 1800-luvun eteläpohjalainen oikeuslaitos ja järjestysvalta ajautuivat korkean henkirikollisuuden takia kriisiin, koska rikosten toteuttaminen oli syytettyjen toistuvan kiistämisen, terrorin ja rikollisten suojelemisen takia hyvin vaikeaa. Puukkojunkkari-käsitteen on arveltu olleen maakunnassa aluksi haukkumasana, jolla säätyläiset viittasivat miespuolisiin väkivaltarikollisiin. Heitä kutsuttiin puukkojunkkareiksi myös 1800-luvun lehdistön toimesta. Häjy-käsitteen tiedetään puolestaan olleen rikollisten itse itsestään käyttämä sana, koska se esiintyy heistä lauletuissa kansanlauluissa. (Ylikangas 1975; Ylikangas 1974; Ylikangas 1976, 117–125, 159–167.) Puukkojunkkari ja häjy -käsitteet siten tarkoittavat samaa asiaa eli 1800-luvun Etelä-Pohjanmaalla elänyttä miespuolista (väkivalta)rikollista. Koska aiemmat tutkijat ovat määritelleet puukkojunkkarit ainoastaan miehiksi, kiinnitän tutkimassani aineistossa huomiota myös sellaisiin äänenpainoihin, joissa sukupuoli liitettiin jollaintavalla oleelliseksi osaksi puukkojunkkariutta.

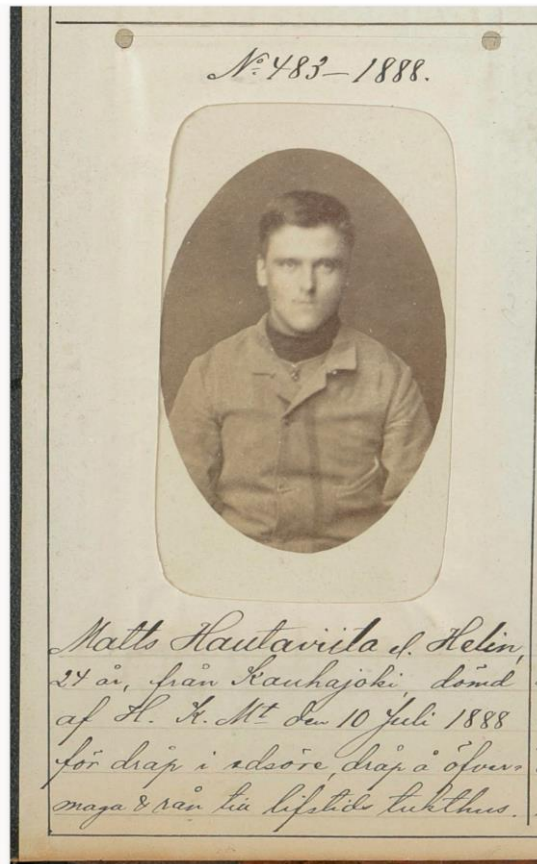
Tutkimukseni etenee kronologisesti. Aluksi tarkastelen vuosina 1900–1918 ilmestyneitä häjykirjoituksia, ja sitten siirryn tutkimaan ajanjakson 1919–1939 kirjoituksia. Artikkelin lopussa tutkin neljää toisen maailmansodan jälkeen vuosina 1945 ja 1947 ilmestynyttä häjykirjoitusta ja peilaan niissä esiintyviä puukkojunkkariargumentteja sotaa edeltäviin keskusteluihin.

Väkivalta: ei voima eikä vastaus

23-vuotias torpparin poika Matti Iisakinpoika Hautaviita oli yöllä 1.10.1887 tunkeutunut hänelle muutamaa päivää aiemmin potkut antaneen työnantajan taloon Vanhassakaupungissa Helsingin liepeillä. Palkkaansa ja potkuihinsa tyytymätön Hautaviita puukotti työnantajansa ja talon omistajan, 72-vuotiaan juomanpanijan lesken Engla Ulrika Örnbergin ja tämän 7-vuotiaan pojantyttären hengiltä ja ryösti leskeltä kultasormuksen, revolverin, patruunoita ja rahaa. Tutkittaessa lesken ruumiin alta löydettiin Hautaviidan punaiseksi maalatun puukonvarren koristeinen messinkihela. Etelä-Pohjanmaan Ilmajoelta kotoisin ollut Hautaviita oli murhaa edeltävien vuosien ajan kulkenut töiden perässä ympäri Etelä-Suomea ja väärentänyt erilaisia asiakirjoja ja rahaa töitä ja asumispaikkoja varten. Hautaviita oli esimerkiksi 19-vuotiaana varastanut Helsingissä rakennusmestari Lindströmin työmaalta Katajannokasta kolme

dynamiittia, ja valmistanut dynamiitin nallijauheesta venäläisiksi väittämiään kolikoita. (Helsingin alioikeuden välikäräjät 23.11.1887, §3; 19.12.1887, §2; 20.1.1888, §1.)

Leski Örnbergin ja tämän pojantytären kaksoismurha tapahtui aikana, jolloin Etelä-Pohjanmaalla liikkui maakunnan viimeiset puukkojunkkarit. Puukkojunkkarikauden on katsottu päättyneen maakunnassa 1880-luvun loppuun mennessä vähentyneiden henkirikosmäärien myötä. Kuten moni muu eteläpohjalainen, Hautaviitakin oli joutunut lähtemään pois kotimaakunnasta etsimään töitä. Maaseutuväestöä muutti töiden perässä paljon Amerikkaan mutta myös Etelä-Suomen kaupunkiin. (Huttunen 1958; Ylikangas 1989, 273; Alapuro 2019, 76–91.) Pohjalaisia kirvesmiehiä osallistui joukoittain esimerkiksi Helsingin kaupungin nopeaan rakennustyöhön 1800-luvun lopulla. Aikalaiset tunnistivat pohjalaiset työmiehet heidän voillään roikkuvista isoista tuppipuukoista ja sinisistä sarkavaatteista. (Waris 1973, 66; Immonen 2014, 85–86.) Matti Hautaviita sopi kuvaukseen omalla sinisellä sarkaliivillään ja puukollaan. Hautaviita myös vietti Helsingissä aikaa muiden eteläpohjalaisten työläisten kuten tuntemansa yöryläissyntyisen muurarin ja kurikkalaissyntyisen päivätyöläisen kanssa. (Helsingin alioikeuden välikäräjät 23.11.1887, §3.)

Kuva 1. Hautaviita tuomittiin kaksoismurhasta elinikäiseen pakkotyövankeuteen kuritushuoneella. (Turun keskusvankilan arkisto.)

Samaan aikaan kun Etelä-Pohjanmaa rauhoittui, väkivallan painopiste siirtyi eteläiseen Suomeen Uudenmaan ja Viipurin lääneihin. Jälkimmäisestä väkivaltaistui erityisesti Itä-Suomeen kuulunut Karjalan kannaksen rajaseutu. Rajaseudulla väkivaltaisuudet näkyivät esimerkiksi työmiesten välisinä tappeluina. Väkivallan taustalla olivat muuttuneiden työtilanteiden ja sosiaalisen nousun aiheuttamat taloudelliset kilpailuasetelmat miesten mutta myös perheiden ja sukujen välillä. Kannaksen korkea henki- ja väkivaltarikosaalto kesti 1880-luvulta aina sisällissodan kynnykselle 1917. Miesten välinen väkivalta sai raja-alueen asukkailta sosiaalista hyväksyntää, mikä osittain teki väkivallan kitkemisestä hankalaa – aivan kuten aiemmin Etelä-Pohjanmaalla. (Verkko 1949, 72–82; Rajala 2004.)

Vuosina 1900–1918 ilmestyneissä suomen- ja ruotsinkielisissä häykirjoituksissa paheksuttiin vuosituhannen alun uutta väkivaltarikollisuutta. Suomen harmiteltiin

joutuneen uuteen puukkojunkkariaikaan kasvavan väkivaltarikollisuuden myötä. Rikollisuutta pelattiin kirjoituksissa menneisyyden eteläpohjalaisiin häjyihin, joiden teot nähtiin uusien rikollisten tavoin raakoina ja sivistymättöminä. Häjyjen matkiminen ja ihailu tuomittiin ja samalla kritisoitiin esimerkiksi lehtien tapaa raportoida tapahtuneista väkivaltarikoksista. Lehtiraporttien ja kansanlaulujen nähtiin edustavan samankaltaista kielteistä tarinaperinnettä, jonka arveltiin 1800-luvun Etelä-Pohjanmaalla iskostaneen etenkin nuoriin väkivallan ihailun. Ihailunomainen kunniantavoittelu oli jatkanut eteläpohjalaisen väkivallan hyväksynnän ilmapiiriä, ja näin ymmärrettiin tapahtuvan myös 1900-luvun alun väkivaltakulttuurissa. (*Vaasa* 10.3.1903; *Ilkka* 1.9.1906; *Kokkola* 26.1.1909; *Ilkka* 13.9.1910; *Turun Lehti* 12.7.1913; *Kaikuja Kajaanista* 21.2.1914; *Österbottniska Posten* 17.7.1914; *Hollola* 30.1.1915; *Uusimaa* 12.4.1915.) Rajaseutua tutkinut Juha Rajala onkin löytänyt viitteitä siitä, että väkivaltaisesti käyttäytyvät kannakselaiset suhtautuivat pelonsekaisella kunnioituksella eteläpohjalaisiin ja puukkojunkkareiden hurjamaiselta vaikuttavaan maineeseen, ja tämä ihailu heijastui heidän omaan väkivaltaiseen ja uhrittelevaan käytökseensä (Rajala 2004, 186).

1900- ja 1910-lukujen väkivaltarikollisten tekojen nähtiin osittain perustuvan myös luokkataisteluun. Esimerkiksi maaliskuussa 1907 *Lahden Lehdessä* kauhisteltiin Viipurissa vastikään tapahtuneita ryöstöyriksiä, ja Kannaksen alueen väkivaltaisia levottomuuksia verrattiin pahimpaan puukkojunkkariaikaan. Kirjoittaja näki, että sivistymättömät puukkojunkkarit olivat ennen tapelleet vääranlaisesta urheudesta ja kotikylän kunnian puolesta mutta ”[n]ämä meidän päiviemme julmuudet ovat kamalan luokkaraivon ja puhtaasti itsekkäiden kostopyyteiden aiheuttamia”. (*Lahden Lehti* 6.3.1907. Ks. myös *Liitto* 7.3.1907.) Toisin sanoen väkivallan ei mielletty olevan oikea ratkaisu tiedossa olleisiin yhteiskunnallisiin erimielisyyksiin.

siksi. Poliittiset kinastelut ovat mukaansa temmanneet suuret joukot entisiä innokkaita valistuksen työntekijöitä. Useat puhtaat valistusaatteet, jotka ennen voivat koota sankat parvet taistelijoita lippunsa alle, kamppailevat meidän päivinä kuolinkamppailuja. Samalla, kun kaikkia kansamme kerroksia yhdistäviin aatteisiin innostus laimenee, kasvaa veljesviha. Epäluulo, katkeruus y. m. kalvavat rinnoissamme. Olemme usein valmiita toisen jaloimmatkin toimet leimaamaan puoliteitsekkäisyyden tuotteiksi. Isänmaan ystävän mieli tahtoo väkisenkin mustaksi käydä nähdessään kuinka surullinen «puukkojunkkarien» aika lähenee lähenemistään.

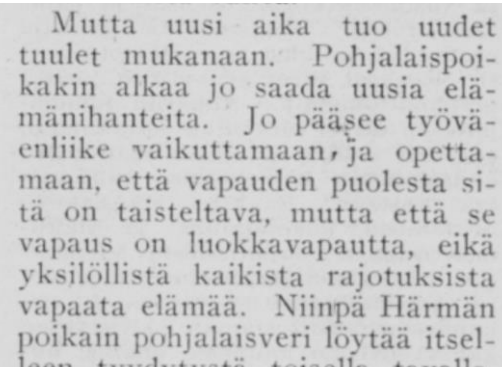
Kuva 2. Kasvavan veljesvihan ja lähenevän ”puukkojunkkariajan” harmittelua. (*Opettajain Lehti* 8.10.1909, 442.)

1900-luvun alun Suomessa esiintyi paljon sosiaalista ja poliittista liikehdintää. Venäjä koki Suomen lisääntyneet kansalliset pyrkimykset uhkana, ja vastasi pyrkimyksiin panemalla Suomessa enenevässä määrin täytäntöön erilaisia kiristys-, valvonta- ja sensuuritoimia. Venäläistämispolitiikka koettiin Suomessa sortona ja tästä syntyivät ajanjaksoja 1899–1905 ja 1908–1917 kuvaavat käsitteet ensimmäinen ja toinen

sortokausi. Sortoa vastaan tehtiin sekä passiivista että aktiivista vastarintaa. Venäläistämispaineen lisäksi suomalaisten keskinäisiä välejä kiristivät taloudellinen eriarvoisuus ja luokkarajat. Suomalaisuuden kansallista rakennustyötä priorisoivat säätyläistö ja sivistyneistö halusivat työtä tekevän kansan liittyvän mukaan nationalistiseen sivistystyöhön ja siten myös venäläistämistä vastaan. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Työläiset muodostivat erilaisia kansalaisliikkeitä saadakseen itselleen enemmän oikeuksia, joita esimerkiksi luokkajako rajoitti. Sivistyneistö ja säätyläistö pettyivät lakkoilevaan rahvaaseen, ja kansan väkivaltainen käyttäytyminen nähtiin oppimattomuuden ja kurittomuuden ilmentymänä. (Alapuro 2019, 18; Rantanen & Ruuska 2009, 40; Haapala 1995, 85; Kokko 2008, 297–319.)

Tässä yhteydessä Suomessa seurattiin tarkasti Kannaksen rajaseudun väkivaltaisuuksia. Näin selittyvät ainakin osittain edellisen vuosisadan puukkojunkkareihin kielteisesti viittaavat kirjoitukset. Kun kannakselaiset väkivaltarikolliset ihailivat vaarallisiksi miellettyjä puukkojunkkareita, ylemmät yhteiskuntaryhmät tuomitsivat ihailun pelkoon, että rajaseudun alue päättyisi eteläpohjalaisen puukkojunkkariajan kaltaisen terrorin ja sekasorron valtaan. Rajaseudun maantieteellinen läheisyys Venäjään oli ehkä keskeinen mutta rivien väliin piilotettu huoli kontrollin hallitsemattomasta menetyksestä. Huoli ei ollut tuulesta temmattu. Venäjä nimittäin käynnisti vuonna 1907 prosessin Kannaksen ja koko Viipurin läänin erottamiseksi Suomen suuriruhtinaskunnasta ja liittämiseksi osaksi Venäjää. Venäjä perusteli pyrkimystään vallankumouksellisenä pidetyn rajaseudun alati kasvavilla väkivaltaisuuksilla, mutta taustalla olivat myös emämaan sotilaalliset tarkoitukset. Lohkomispyrkimys nostatti suomalaisissa voimakkaan vastareaktion. Suomalaisten huolen taustalla oli myös sivistyneistön romantisoiva suhtautuminen talonpoikiin, joista haluttiin tehdä Suomen valiojoukko. Sivistyneistö paheksui Etelä-Suomen ja varsinkin väkivaltaisen Karjalan kannaksen muuttunutta työläiskulttuuria, koska Kannaksen talonpoikien nähtiin hylänneen maataloustyönsä ja veljeilevän alueella suomalaisia työllistäneiden venäläisten kanssa. (Nieminen 2006, 164; Haapala 1995, 85; Koskivirta 2019; Rämänen 2023, 22, 59–70; Alapuro 2019, 53.)

Ajanjaksolla 1900–1918 häyjä yksinomaan puolustavat kirjoitukset jäivät sanoma- ja aikakauslehtien palstoilla yksittäisiksi kannanotoiksi. Puolustuskirjoituksissa mielenkiintoisinta on se vaikutelma, että valtaosa niistä tuli työnväenliikkeeseen ja/tai sosialismiin positiivisesti kallistuvien kynästä. [2] Esimerkiksi häyjä ihailevassa artikkelissa alkuvuodesta 1908 puukkojunkkareiden katoamisen yhteydessä huomautettiin, että ”Pohjankin pojat oppivat käyttämään luonteensa tarmoaa parempaan, työtä tekevän kansan taisteluun riistäjäherroja vastaan.” (*Uuden Ajan Kynnyksellä. Suomen työväen alpumi* 1.1.1908, 120–121.)

Mutta uusi aika tuo uudet tuulet mukanaan. Pohjalaispoikakin alkaa jo saada uusia elämänhanteita. Jo pääsee työväenliike vaikuttamaan, ja opettamaan, että vapauden puolesta sitä on taisteltava, mutta että se vapaus on luokkavapautta, eikä yksilöllistä kaikista rajotuksista vapaata elämää. Niinpä Härmän poikain pohjalaisveri löytää itselleen työtä.

Kuva 3. Häyjä ja heidän rikoksiaan kuvailtiin kirjoituksissa ensin ihailevasti, ja lopuksi heidän nähtiin rauhoittuneen ikään kuin uutta aikaa ja haasteita varten. (Sosialistinen lehti *Säkeniä* 1.1.1917, 40–45.)

Työnväenliikkeessä häjyihin ehkä samaistuttiin yhteiseksi mielletyn luokkataustan eli työväkeen kuulumisen perusteella. Heitä saatettiin ihailla osittain senkin takia, että häjyt olivat omana aikanaan ottaneet haluamansa väkivalloin tai ryöstelemällä, ja siten kapinoineet valtiovallan ja ylemmän luokan kontrollia vastaan. Tässä valossa häjyt saatettiin mieltää eräänlaisiksi varhaisiksi työnväenliikkeen esitaistelijoiksi.

Kotiseutuylpeys osaksi kansakunnan identiteettiä

Kun Suomi itsenäistyi joulukuussa 1917, maa kuohui kovaa vauhtia kohti sisällissotaa ja suomalaiset jakaantuivat valkoisiin ja punaisiin leireihin. Vuoden 1918 sisällissodan ja valkoisten voiton jälkeen maata koetteli uusi väkivaltarikosten aalto. Henkirikosten määrä nousi 1920-luvulla sotaa edeltävää aikaa korkeammalle ja hiipui vasta vuosina 1930–1931. (Lehti 2001, 228, 201, 321.)

Kuten vuosien 1900–1918 aikana, myös sisällissotaa seuranneissa häjykirjoituksissa otettiin kantaa jatkuviin väkivaltaisuuksiin. Osassa kirjoituksia sävy oli kuitenkin muuttunut paljolti aiemmasta. Lehdissä nykyisten väkivallantekijöiden valiteltiin olevan huonoja, koska he eivät häjyjen tapaan olleet suoraselkäisiä rikollisia. Häjyjen nähtiin tapelleen oikeutetusti kunnian ja ihailun vuoksi, kun taas nykyajan rikollisilla ei mielletty enää olevan tarvetta tai aatteellista oikeutta tapella ja tappaa samoista syistä. Lehdissä ilmestyi säännöllisesti myös elossa olevien häjyjen ja häjyjä muistelleiden eteläpohjalaisten haastatteluja ja juttuluotauksia. Näissä häjyt, eteläpohjalaisuus ja puukko yhdistettiin joskus vapaussotaan ja esimerkiksi valkoisen puolen sotureihin kuten kenraali C. G. E. Mannerheimiin. Kirjoituksissa huomautettiin myös usein, että samalla kun väkivaltarikollisuus lisääntyi muilla paikkakunnilla, väkivaltaisesta menneisyydestään tunnetut eteläpohjalaiset olivat nykyisin Suomen rauhallisinta kansaa. Tällä ehkä haluttiin korostaa nykyajan väkivallan tarpeettomuutta ja mielettömyyttä, ja argumentoida rauhanomaisuuden puolesta. [3]

Kyseisissä kirjoituksissa, samoin kuin osassa 1920-luvun rikollisuudesta kertovissa kirjoituksissa häjyjä käsiteltiin ihailevalla asiatyylillä. Kirjoituksissa eteläpohjalaisten nähtiin olevan luonnostaan tappelunhaluisia ja kuumaverisiä, ja häjyt olivat todisteena tästä. Häjyjen rikoksista humoristisesti ja ihailevasti pakinoivat kirjoittajat kuitenkin tuomitsivat oman aikana väkivaltarikolliset sivistymättöminä raakalaisina. Romantisoinnissa oli näin ollen moralisoiva ristiriita.

Ristiriita ja häjyjen ihannoiminen vaikuttaa perustuneen osittain eräänlaiseen eteläpohjalaisuuden korostettuun kotiseutuylpeyteen sisällissodan jälkeen. Etelä-Pohjanmaa oli ollut ennen sotaa jääkärivärväyksen maakuntakeskittymä ja samalla salainen kulkuyhteys Saksaan. Maakuntaan oli sisällissodan kynnyksellä muodostettu valkoisten sotilaallinen hallintopiste ja tilapäinen senaatti punaisten piiritettyä Helsingin. Virallisesti sodan nähtiin alkaneen Mannerheimin aloitettua venäläisten aseistariisunnan Etelä-Pohjanmaalla 25.1.1918. (Mm. Ylikangas 1999, 174–219; Alapuro 2019, 190.) Maakunta oli siten ollut monin tavoin keskeinen alue sotaa edeltäville ja sen aikaisille tapahtumille.

ennen vapausjotaa. Vapausjodan jäl-
keen ovat vanhan Särmin puukko-
junffarilaulut lewinneet uutena whö-
rynä läpi maan. Monet niitä laulavat
„historiallisina perintöinä“, mutta kehity-
tyttämissä piireissä, missä pontiffa
ja „virolainen“ afustavat, lauletaan
niitä „täydestä“, usfontunnustuksena.

Häyhjen aika onfin vielä maamme
monissa pitäjissä liika lähellä. Oja nuo-
rijoa etshy ihaillemaan vanhan Särmin
puukkojankareita eiwätkä niinkään pal-
jon ihaille häyhjen „pojan poikia“, jotka
jääkäreinä ja valistusthöntefijöinä
tyhdyttävät sen funnian kauptuun, min-
tä ifo-ifät häyhilemällä.

Kuva 4. Vaikeasti tulkittava näkemys
häyjä muutoin mahtipontisesti ihaillevan
kirjoituksen päätteeksi. Oliko häyhjen
ihailu sittenkään hyvä asia, ja jos oli,
keillä heitä oli oikeus ihaila? (*Turunmaa*
5.1.1924.)

Kun 1900-luvun alun työnväenliikkeen
pyrkimykset lakkoineen olivat
tuottaneet pettymyksen säätyläisille ja
sivistyneistölle, sisällissota särkei
haavekuvan nöyrästä suomalaisesta
lopullisesti hyvin väkivaltaisella tavalla.
Punaisten työläisten kapinaan
suhtauduttiin aluksi epäuskoisesti ja
sitten vihalla. Kapina kostettiin
työnväenluokalle etenkin sodan
loppuvaiheessa muun muassa
joukkoteloittamalla enemmän ja
vähemmän sotaan osallistuneita punaisia
suomalaisia ja venäläisiä. Ankarista
rangaistuksista huolimatta moni koki
sodan jälkeen, että punaiset olivat
päässeet kansannoususta vähällä.
Katkeruus ilmeni esimerkiksi niin, että
porvaristo ja sivistyneistö piti punaisia
tehdas- ja maatyöläisiä epäluotettavina
ja epäkansallisina. Sodassa etelän
suurtilallisten, sivistyneistön ja
tehtaanomistajien kanssa liittoutunut
valkoinen eteläpohjalainen agraarinen
talonpoikaisväestö sen sijaan edusti
porvaristolle ja sivistyneistölle

ideologista suomalaisuutta. Talonpojat nostettiin valtakunnallisessa lehdistössäkin
kansalliseksi eliitiksi. (Siltala 2009, 320, 417; Kettunen 1997, 108; Ylikangas 1993,
438, 525; Ahlbäck 2010, 69–71; Alapuro 2019, 224.)

Eteläpohjalaiset, häykirjoittajat mukaan lukien, tiedostivat tämän kahtiajaon. Osa
heistä ilmaisi suoraan näkemyksen, että juuri he miehinä olivat olleet kaikista Suomen
kansoista henkisesti ja fyysisesti vahvin ja näyttäneet toiminnallaan muille esimerkkiä
sodan kynnyksellä ja sen aikana. (*Ylioppilaslehti* 20.3.1928, 125–126; *Vaasa*
14.12.1929; *Polisimies* 15.1.1938, 81–82.) Innokkaimmat höystivät ideologisoitua
eteläpohjalaisuuden luontaista tappelunhalua arvelemalla kuumaveristen ja
tappelunhaluisten eteläpohjalaisten polveutuneen roomalaisten sotapalveluksessa 200-
luvulla olleesta varakkaasta germaanikansasta *heruleista*, tai sitten eräästä
tuntemattomaksi jääneestä roomalaisesta sotapäälliköstä. (Klemetti 1930, 39; *Virtain*,
Ähtärin, *Alavuden ja Töysän Sanomat* 30.6.1939.) Näin ollen tappelunhalu ei ollut
pelkkä heimo-ominaisuus vaan joillekin historiallisesti osoitettavissa oleva fakta.

Henkinen tuki tappeluhaluille identiteetille tuli ajan keskustelukulttuurista.
Esimerkiksi vapausotahistoriikkeissa eteläpohjalaisten nähtiin olevan heimo-
ominaisuuksiltaan poikkeuksellisen *vapaudenrakkaita*. Kyseinen vapaudenrakkaus oli
saanut aikaan sen, että kiivasveriseksi mielletyt eteläpohjalaiset olivat ensimmäisinä
suomalaisina rynnänneet sodan ajan asepalvelukseen ja taisteluun bolsevismiä vastaan.
(Kivijärvi 1918, 3; Ignatius & Soikkeli 1925, 39; Karimo 1928, 20, 62; Svedlin 1939,

28.) Valkoisten voiton värittämässä keskustelukulttuurissa vaiettiin kuitenkin siitä, että kaikki eteläpohjalaiset talonpojat eivät olleet tarttuneet aseisiin suostuttelematta vaan osaa oli sodan sytyttyä täytynyt itse asiassa patistaa sotilaspalvelukseen määräyksillä (Ylikangas 1999, 174–219; Ahlbäck 2010, 64).

Isotalon Antti ja Rannanjärvi
Ne jutteli kahden kesken:
Tapa sinä Kauhavan rama vallesmanni
Ja minä näin sen homean lesken.
Sitten on piru sano Rannanjärvi,
Ettei se miestä pelkää;
Tervaskannolla vasten suuta
Ja teräkseltä selkään.
Vaasan veri ei vapise
Eikä Kauhavan rauta ruostu,
Niskasta kiinni ja puukolla selkään,
Jollei se muuten suostu.
Ei saa laulaa Rannanjärvestä,
Kun Rannanjärvi on kuollut.
Rannanjärven haudalle
On marmoripatsas tuotu.

Isotalon Antti ja Rannanjärvi
Ne jutteli kahden kesken:
Tapa sinä Kauhavan rama vallesmanni
Ja minä näin sen homean lesken.
Sitten on piru sano Rannanjärvi,
Ettei se miestä pelkää;
Tervaskannolla vasten suuta
Ja teräkseltä selkään.
Ei saa laulaa Rannanjärvestä,
Kun Rannanjärvi on kuollut.
Rannanjärven haudalle
On marmoripatsas tuotu.

Kuva 5. Postimuseo.

Kuva 6. Keravan museopalvelut.

Kuva 5. ja 6. Tunnettuina puukkojunkkareina pidettyjen Isotalon ja Rannanjärven pidätyskuvasta vuodelta 1869 (valokuvaajana Julia Widgrén) ja heistä lauletuista kansanlauluista teetätettiin 1920-luvulla postikortteja.

Suomenkielisissä häjykirjoituksissa vaiettiin joko tiedostamatta tai tiedostaen myös siitä, että ensimmäisillä varsinaisilla häjyillä oli ollut ruotsinkieliset nimet ja he olivat puhuneet ruotsia. Etelä-Pohjanmaan puukkojunkkariaika oli 1790-luvulla saanut alkunsa maakunnan ruotsinkielisistä rannikkopitäjistä, ja rikollisuus oli vasta myöhemmin levinnyt suomenkielisiin pitäjiin. (Huttunen 1958; Ylikangas 1974, 31.) Kirjoituksissa luotiin mielikuvaa, että häjyt olivat ennen olleet ainoastaan suomenkielisiä ja -mielisiä miehiä. Ruotsinkielisissä sanoma- ja aikakauslehdissä häjyihin ei vastavuoroisesti kiinnitetty sodan jälkeen lainkaan huomiota. Yksi selitys sille, miksi ruotsinkielisissä lehdissä ei ilmestynyt häjyistä vastaavanlaisia juttuluotauksia, haastatteluja tai muistelmia, voi olla silloisen tarkan tiedon puute puukkojunkkariajan rikollisuuden eri vaiheista.

Ensimmäinen varsinainen kriittinen ja laaja häjykeskustelu saikin alkunsa vasta 1930-luvun alussa iäkkäältä laihialaiselta rovasti Yrjö Alaselta (1860–1944) ilmestyneen tutkimuksen seurauksena. Alasen julkaisi vuonna 1931 häjyjä kritisoivan ja rikollisten ihannoimista tuomitsevan, osittain tekijän omiin muistoihin perustuvan teoksensa *Puukkojunkkarien aika*. Hän tutki kirjassaan kuuluisten häjyjen tekemiä rikoksia osoittaen, että miehet olivat omana aikanaan syyllistyneet monenlaisiin aiemmin laajalle yleisölle tuntemattomiin rikoksiin.

Alasen tutkimus otettiin heti vastaan yllättyneisyydellä. Teosta puitiin useaan otteeseen eri sanomalehdissä hämmästellä ja samalla tuomien, kuinka paljon häjyjä oli aiemmin ylistetty ja ihailtu. Syyttävällä sormella osoiteltiin muun muassa kuvallisia viikkolehtiä, koska niiden nähtiin aiempina vuosina edistäneen häjy-kulttuurin ihannoimista kertomalla puukkojunkkarien teoista ja julkaisemalla heidän kuviaan. Häjyjen romantisoimista jopa arveltiin kasvaneen entisestään juuri sisällissodan jälkeen, ja kaikkien väestöryhmien nähtiin osallistuneen siihen. (*Hämeen Sanomat* 6.5.1931; *Helsingin Sanomat* 7.5.1931; *Lahti* 9.5.1931; *Aamulehti* 13.5.1931; *Kotimaa* 19.5.1931; *Itä-Savo* 21.5.1931; *Kaiku* 30.5.1931; *Aamulehti* 10.8.1931; *Hangon Sanomat* 29.8.1931.) Esimerkiksi elokuussa 1931 Alasen kirjaan ja puukkojunkkareihin negatiivisesti viitaten kirjoitettiin seuraavanlaisesti:

Etelä-Pohjanmaan, etenkin Härmän ja Kauhavan puukkojunkkarit ovat saaneet kansamme keskuudessa kantaa merkittävää kunniakkeä ja näiden ”isooanttien” mainetta on korostettu sanoin sekä sävelin lukeneiden kansalaistenkin piireissä. Veri on suorastaan lainehtinut niissä ”riimikronikoissa”, joiden säkeet ovat kuuluneet metsäteillä, markkinamatkoilla ja vieläpä akateemisen ”valioväenkin” juhlapöytien ääressä. (*Turun Sanomia* 28.8.1931.)

Vaikka Alasen teos herätti aluksi keskustelua häjyjen ihailemisesta, ilmestyi teos kriittisen keskustelun jatkumisen kannalta huonoon aikaan. Perinnetiedon kerääjä, kurikkalaissyntyinen tutkija, opettaja ja kirjailija Samuli Paulaharju (1875–1944) oli vuonna 1929 ryhtynyt tutkimaan Etelä-Pohjanmaan Ala- ja Ylihärmän alueita ja julkaisi tutkimuksistaan kirjan *Härmän aukeilta* (1932). Teosta oli mainostettu lehdissä jo vuodesta 1929 lähtien, ja tässä yhteydessä Paulaharju julkaisi Härmän häjyistä, puukoista ja eteläpohjalaisten kiivaasta luonteesta kirjoittamiaan artikkeleita. Toisin kuin Alasta, Paulaharjua lisäksi haastateltiin useisiin sanoma- ja aikakauslehtiin. [4]

Ahkeran mainostamisen taustalla saattoi osittain olla kiire haudata kriittinen keskustelu häjyjen ja eteläpohjalaisten romantisoimista. Poliittiset erimielisyydet ja vanhat kaunat valkoisiksi ja punaisiksi itsensä mieltäneiden ihmisten välillä purkautuivat varsinkin 1920-luvun lopun ja 1930-luvun alun Etelä-Pohjanmaalla. Levottomuudet ilmenivät ensin kansalaiskokouksina ja sitten ilkeävaltana ja väkivaltaisena terrorina, jota harjoitettiin maakunnassa muodostetun Lapuan liikkeen nimissä. (Kotila 2022; Alapuro 2019, 236.) Osa häjykirjoittajista koki, että liikkeeseen kytkeytyneet väkivaltaisuuDET ja Alasen teos särkivät eteläpohjalaisista pitkän aikaa rakennetun reilun ja sopiviksi miellettyissä yhteyksissä väkivaltaisen ihannemiehen illuusion. (*Sosialisti* 5.6.1930; *Suomen Sosiaalidemokraatti* 22.9.1931; *Pohjois-Savo* 24.9.1931; *Kansan Työ* 24.9.1931. Ks. myös *Ilkka* 2.10.1931.)

Eteläpohjalaisten väkivaltaisuuden legitimitetin kyseenalaistaminen mietitytti ainakin *Vaasa*-lehden tuolloista päätoimittajaa Jaakko Oskari Ikolaa (1887–1951). Alahärmäläissyntyinen Ikola koki Alasen teoksen hyvin huvittavana ja hän viittasi

Häyjen kohtelu – ennen ja nyt

Ennen:

»Eikä se Anssin Jukka olis tullu
rautojen kantajaksi,
jos ei mennyt Alatalon häihin
konjakin antajaksi.

Jokohan ne herrat Kauhavalla
on hyvän levon saaneet,
kun kymmenen vuotta parhaat pojat
on Väasan linnas maanneet.»

Nyt:

»Vapaata miestä vangita
ei voida väkivallalla,
ei kalvalla, ei kahleilla,
ei mahtisanalla;
kun kaikki maahan kukistuu,
hän seisoo niinkuin korven puu
ja kun hän kaatuu, kaatuissaan
päin sortuu sortajaan.»

itseensä sankari-häyjen jälkeläisenä. Ikola korosti, ettei Alasen esiin tuoma uusi tieto häyjistä voinut eikä saanut pimentää tai himmentää häyjen urhoollista sädekehää. (*Vaasa* 18.5.1931.) Ikolalla olikin omakohtaisia, lämpimiä lapsuudenmuistoja häjynä pidetystä Antti Isotalosta, joka oli vanhoilla päivillään asunut Ikolan perheen kotona (Laukkonen 1993, 19).

Kuva 7. Pilapiirros ja -runo mikkeliäläisen työnväenliikkeen lehdessä. Luulen että piirroksella ja runolla viitattiin Lapuan liikkeen eteläpohjalaisiin miehiin ja/tai eteläpohjalaisiin vapaussotureihin, ja heitä ihailevaan sivistyneistöön ja porvaristoon. (*Kurikka* 1.12.1931.)

Meneillään olleesta kriittisestä keskustelusta huolimatta Samuli Paulaharjun teoksesta innostuttiin välittömästi sen ilmestyttyä syksyllä 1932. Teos nähtiin ansiokkaana kansatieteellisenä ja taiteellisena tutkimuksena. Paulaharju oli taitava piirtäjä ja valokuvaaja, ja hän liitti teokseen sekä muihin kirjoituksiinsa Etelä-Pohjanmaan luonnosta, ihmisistä ja rakennuksista ottamiaan valokuvia. [5] Kirjan jälkeen Paulaharju jatkoi

yksinomaan positiivisten häjytarinoidensa julkaisemista muun muassa ystävänsä Ikolan toimittamassa *Vaasa*-lehdessä. (*Vaasa* 9.4.1932; *Vaasa* 21.11.1936; *Vaasa* 29.11.1936; *Vaasa* 6.12.1936.) Ikola oli toiminut Paulaharjun kirjan avustajana ja osittaisena rahoittajana. Miehiä yhdisti ystävyys, töiden ja kotimaakunnan lisäksi koettu vapaussota ja jaettu aatemaailma. Ikola oli sodassa toiminut valkoisella puolella talousupseerina, Kristiinan suojeluskuntapiirin kansliapäällikkönä ja hän oli osallistunut muun muassa Tampereen taisteluihin. Paulaharju oli vuorostaan sotinut sodan lopulla ja sen päätyttyä heimosotia valkoisella puolella Vienan Karjalassa. Ikola ja Paulaharju olivat myöhemmin myös Lapuan liikkeen ja sen uudelleensyntymän Isänmaallisen Kansanliikkeen kannattajia. (Paulaharju 1932, 7–8; Laukkonen 1993, 40, 75; Seppä 2018, 117.)

Paulaharjun asiatyylillä ja kapasiteetilla tuottaa tietoa häjyistä eroaa ainakin yhdellä merkittävällä tavalla muista häjykirjoittajista. Paulaharju kuvaili teksteissään selkeästi enemmän ja karkeammalla otteella häjyjen tekemiä tappeja, erimuotoista väkivaltaa, aseita ja uhreihin iskeytyjä ruumiillisia vammoja. Hän kirjoitti näistä ja väkivaltaisista miehistä lähinnä murretyylillä ja humoristisesti, mutta yhtä lailla yksityiskohtaisesti ja korostaen tehdyn väkivallan raakuutta. Paulaharju kirjoitti esimerkiksi keväällä 1931 ilmestyneessä artikkelissaan, että ”terävällä teräksellä härmäläinen saattoi ratkoa ihmisennahkaa ja viiltää vaikka henkselit miehen selkään, saattoi sillä katkoa kaulasualet, sivaltaa sualet maalle ja aukaista syränkarsinan.” (*Kansan Kuvalehti* 29.5.1931.)

Paulaharju oli vuoden 1918 sisällissodan lopulla ja heimosotien aikana kirjoittanut hyvin graafisia ja vihamielisiä kuvauksia rintamalla kohtaamastaan väkivallasta, kuten punaisille tehdyistä väkivaltaisista kuulusteluista ja teloituksista. Kirjoituksia tutkinut Tiina Seppä on arvellut, että Paulaharju haki jonkinlaista oikeutusta teoilleen ja omalle ideologialleen kuvatessaan esimerkiksi teloituksia kepeästi ja etäännyttävän humoristisesti. Kirjoituksista on ilmennyt, että Paulaharju oli myös laatinut listoja teloitetuista punaisista ja ottanut heistä kuvia elävinä ja/tai tapettuina. Sepän mukaan Paulaharjun hätkähdyttävän väkivaltaiset ja yksityiskohtaiset kirjoitukset verisine taistelumuistiinpanoineen vuodelta 1918 olivat kuitenkin vain poikkeus, koska tämän muusta laajasta kirjallisesta tuotannosta ei löydy lainkaan vastaavanlaisia väkivaltaisia kuvauksia. (Seppä 2018; Seppä 2022.)

Paulaharjun häjykirjoitusten valossa väite ainutlaatuisuudesta ei selvästikään pidä paikkaansa. Väkivaltاپainotteinen, ihaileva ja humoristinen kirjoitustyylillä ilmenee Paulaharjun *Härmän aukeilta* -teoksessa sekä hänen sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleissaan. Paulaharju oli kuvailut häjyjen tekemiä vammoja ja tappamista jo vuonna 1916 ilmestyneessä artikkelissa *Härmästä poikia kymmenen*, joka vaikuttaa olevan Paulaharjun ainoa häjykirjoitus sisällissotaa edeltäneeltä ajalta. Artikkelin on myös yksi harvoista ennen sotaa ilmestyneistä, puukkojunkkareita yksinomaan puolustavista häjykirjoituksista. (*Otava* 1.10.1916.)

On mielenkiintoista, että Paulaharju poikkesi pitkän kirjailijanuransa aikana kirjoitustyylistään ainoastaan kuvaillessaan sodassa kokemiaan ja näkemäänsä väkivaltaisuuksia ja häjyjen edesottamuksia. Pyrkikö Paulaharju groteskilla kirjoitustyyllillään ehkä samaistumaan entisajan häjyihin, tai jopa rinnastamaan itsensä

sellaiseksi? Joka tapauksessa on ilmeistä, että Paulaharjun häjyistä kertova tuotanto kasvoi toden teolla vasta sisällissodan jälkeen. Kaiken kaikkiaan Paulaharju vaikuttaa kirjoitustensa perusteella mieltäneen häjyt eräänlaisiksi kansallissankareiksi. Hän oli muun muassa ehdottanut, että häjynä pidetyn Antti Rannanjärven haudalle pystytettäisiin jälkikäteen muistomerkkimäinen hautakivi. Ajatus lähti ehkä eräästä kansanlaulusta, jossa Rannanjärven haudalle kerrotaan vietäneen marmoripatsas. (*Lakeus* 15.3.1938; *Vaasa* 29.11.1936.)

Samaa Hirvelän pahankurista sukuhaisua oli maan mainittava *Anssin Jussi*, Juha Antinpoika Leskenantti, josta on laulettu melkein yhtä paljon kuin itse pähäjäyistä. Anssin veljeksiä oli viisi isoa körilästä, kaikki vaarallisia väätyreitä ja *pahoja teloittamhan*. Pahin kumminkin oli Jussi, monet kerrat linnassa istunut kiukkuinen kränäjä, joka Pöyhösellä, Taavetin lautamiehellä renkinä ollessaan

kaikkein kiukkuisimpia ja häjynelkisimpiä, oli *Kankahanpään Jussi*. Suuri kurkku, joka kiljui yli kaikkien, mustalla miehenkäivärällä oli sekä terävä puukko, jolla hän *teloitteli* milloin viiltäen niskaan, milloin vetäisten henkselit selkään. Lauleli pieni Juha vain:

Parhaiten kumminkin tapeltiin puukko kourassa ja saatiin näkyvää jälkeä. Huono hyppy oli, jossa ei jotakuta *teloitettu*, huonoiset häät, joissa ei tehty edes yhtä ruumista. »Tapethinko siälä ketää?» oli tavallinen tiedustelu häiden menosta. Mutta ne olivat oikeat

Kuva 8. Paulaharju 1932, 296, 301, 306.

Kuvan 8 tekstipätkissä kiinnitin erityistä huomiota teloittamis-viittauksiin (alleviivaukset kirjoittajan). Tuliko sanavalinta kenties sisällis- ja heimosodan aikana useaan otteeseen teloituksia kuvailleen Paulaharjun omista kokemuksista, vai Etelä-Pohjanmaalla tappamisesta tai vahingoittamisesta tuolloin käytetystä murresanastosta? *Teloittaa* ei esiinny ainakaan muiden, mukaan lukien toisten eteläpohjalaisten häjykirjoittajien käyttämässä sanastossa. Uudenaikaisissa eteläpohjalaisissa murresanakirjoissa lähin käsitettä muistuttava sana on *teilata* ja *telata*, jolla tarkoitetaan murskaamista, ruhjomista tai haavan tekemistä, telomista ja vahingoittamista. (Karhu 2003, 113; Vesala & Väkevä 2008, 82; Kallio 1990, 150.) Myös entisajan Kurikan ja Paulaharjun käyttämää murresanastoa tutkinut Osmo Rinta-Tassi on murreoppaassaan tallettanut sanan *telata*, mutta ei *teloittaa*-käsitettä (Rinta-Tassi 2020, 302). *Nykysuomen sanakirjassa* vuonna 1959 *telo* määriteltiin satuttamiseksi, ja *teloittaa*, *teloittaa* ja *teloittaja* mestaamiseksi, kuolemantuomion täytäntöönpanemiseksi tai -panijaksi, ja mestaajaksi. [6]

Paulaharju saattoi häjykirjoituksillaan yrittää epäsuorasti käsitellä ja ymmärtää paremmin vuoden 1918 äärimmäisen väkivaltaisia tapahtumia, joita oli sodan jälkeisellä 1920-luvulla totuttu käsittelemään ainoastaan tiettyjen rituaalien muodoissa. Tutkijat ovat laskeneet rituaaleiksi esimerkiksi vapaussotakertomusten kirjoittamisen ja suurmiesten myyttien ylläpitämisen, sekä sankarihautojen, patsaiden ja muistomerkkien pystyttämisen valkoisille. Miika Siironen on kiteyttänyt asian niin, että valkoisessa kertomuksessa ei haluttu pohtia omaa syyllisyyttä vaan etsiä sankaruutta. Valkoinen terrori teloituksineen yksinkertaisesti kiistettiin julkisessa keskustelussa, joten väkivallantekojen purkamiselle ei ollut suoraa kanavaa. Sodan todellinen luonne myös kiistettiin kuvaamalla sitä valkoisten mieltämäksi vapaussodaksi, eikä sisällissodaksi. (Siironen 2012, 45, 74; Siironen 2021, 17–39.)

Valkoisen puolen tekemästä väkivallasta samaan tapaan kuin häjyistä ja teloituksista rehvakkaasti puhuminen tuskin siis olisi ollut edes mahdollista ilman riskiä julkisen suuttumuksen aiheuttamisesta sodan jälkeisessä Suomessa. On mahdollista, että romantisoinnin yhtenä tavoitteena oli myös valistaa ja yhdistää kansalaisia toisiinsa kiinnittämällä häjyt kollektiiviseen muistiin ja identiteettiin. Suomalaisille haluttiin esittää malliesimerkki nöyrästä, isänmaallisesta miestyypistä. Tämä sopiviksi mielletyissä konteksteissa väkivaltainen talonpoikainen ihannemies oli vielä kaiken lisäksi suomenkielinen ja -mielinen.

Kuva 9. Pohjois-Pohja 30.4.1939.

Kuva 10. Jääkäri Kaarlo Lamminheimo 9.1.1918. Lahden museot.

Kuva 9 ja 10. *Pohjois-Pohja* -lehden mainitsemassa maalauksessa miehillä näyttäisi olevan päällä modernin ajan alkua mukaileva sotaunivormu, joten todennäköisesti maalauksella viitattiin sisällissodan valkoisiin eteläpohjalaisiin miehiin. Lehti muisti maalauksen tekijän nimen väärin, sillä taideteoksen oli tehnyt ilmajokelaissyntyinen ja myöhemmin lapualainen jääkäri Kaarlo Lamminheimo. Hän toimi sodassa valkoisella puolella muun muassa aliupseerina ja joukkueenjohtajana. (Ylitalo 9.10.2012.)

Aito, oikea häjy ja miehekäs tapa sovittaa menneisyys

Suomen Kuvalehdessä julkaistiin tammikuussa 1945 artikkeli, jossa opettaja ja urheiluhistorioitsija Klaus Uno Suomela (1888–1962) kirjoitti alahärmäläissyntyisestä sarjarikollisesta Matti Haapojasta. Haapoja oli elinaikanaan tehnyt useita tappoja ja murhia kotonaan Etelä-Pohjanmaalla, muualla Suomessa ja tietävästi myös Siperian-karkotuksellaan. Suomela esitti Haapojan tämän rikoksista huolimatta positiivisessa valossa ja hän piti häntä samanlaisena kansansankarina kuin kuuluisia häyjä Antti Rannanjärveä ja Antti Isotaloa. (*Suomen Kuvalehti* 20.1.1945, 82–83.)

Suomelan analyysiin Haapojasta tarttui aiemmin mainitun rovasti Yrjö Alasen poika, isojokelaissyntyinen historioitsija Aulis J. Alanen (1906–1987), joka tyrmäsi pikaisesti Suomelan Haapoja-profiloinnin samassa lehdessä. Oli nimittäin yleistä tietoa, että Haapoja oli vuonna 1891 murhannut helsinkiläisen prostituoidun Jemina Salosen. Suomelan sankarianalyysiin vastatessaan Alanen väitti, että todelliset sydämelliset ja ritarilliset puukkojunkkarit eivät olleet pieksäneet naisia, eivät edes omia vaimojaan. Hänen mukaansa Haapojan ”[tie] kävi peloittavan usein juuri Etelä-Pohjanmaalla aina rauhoitettujen naisten kimppuun”. Tämä oli yksi syy siihen, ettei kukaan eteläpohjalainen pitänyt Haapojaa häjynä vaan muutoin vain paatuneena rikollisena. Lopuksi Alanen pyrki mitätöimään Haapojan eteläpohjalaiset sukujuuret ja esitti koko Etelä-Pohjanmaan maakunnan puolesta vastalauseen, että Haapojasta tehtäisiin muiden häjyjen tavoin eteläpohjalainen sankari. (*Suomen Kuvalehti* 3.2.1845, 142, 153.)

Vaikka Alanen oli ollut sisällissodan aikana vain 12-vuotias, sodanaikaiset kokemukset olivat juurruttaneet häneen tunnepitoisen muiston valkoisten voitosta Etelä-Pohjanmaalla. Kertomansa mukaan Alanen oli 1920-luvun lopulla liittynyt innokkaana mukaan Lapuan liikkeeseen ja hän koki, että punaisille täytyi maksaa takaisin entiset kalavelat. Lapuan liikkeen nimissä tehdyt väkivallanteot muilutuksineen olivat olleet osa kyseistä takaisinmaksua. (Alanen 1986, 178, 207.) Alanen ei toisin sanoen ollut kaikkea väkivallankäyttöä vastaan vaan hänen mukaansa väkivalta oli oikeutettua valikoitujen väkivallantekijöiden ja uhrien kohdalla.

Kuvitelma häjystä, joka kaihtoi kohtelemasta naisia väkivaltaisesti, vaikuttaa perustuvan varsin pitkäikäiseen perinteeseen nähdä eteläpohjalaiset miehet ainoastaan toistensa kanssa tappelevina yksilöinä ja ryhminä. Esimerkiksi uusikaarlepyyläissyntyisen Zachris Topeliuksen (1818–1898) 1800-luvulla julkaisemissa heimoanalyyseissa eteläpohjalaiset miehet olivat olleet väkivaltaisista vain toisiaan kohtaan. Naiset olivat Topeliuksen mukaan ottaneet osaa väkivaltaisuuksiin ainoastaan heittäytymällä rohkeasti miesten välisiin tappeluihin ja näin lopettaen riidat. (Topelius 1845, 235; Tiitta 1994, 260.)

Tutkimusajanjakson 1900–1939 häjykirjoituksissa toistettiin naisten osallisuuden suhteen identtistä tulkintaa. Kirjoituksissa urheina esitettyjen eteläpohjalaisnaisten muisteltiin heittäytyneen keskenään tappelevien miesten väliin ja ottaneen heiltä puukot pois. Sen sijaan mainintoja vastustamisesta tai naisiin kohdistuneesta väkivallasta ei löydy. Häjyjen esimerkiksi tiedettiin omana aikanaan tunkeutuneen ihmisten taloihin ja riehuneen pirteissä, mutta jos jotakuta oli päädytty pahoinpitelemään, oli uhriksi valittu aina talon isäntä. (*Otava* 1.10.1916; *Vaasa* 23.11.1929; *Seura* 15.1.1936.) Kertomuksilla ei suljettu pois ainoastaan mahdollisuutta naisista väkivallan uhreina,

vaan myös lapsista, vanhuksista ja muista heikommassa ja alisteisessakin asemassa olevista ihmisistä. Samuli Paulaharju meni niin pitkälle, että hän väitti suosituksessa *Härmän aukeilta* -teoksessaan kuinka ”pahimmatkaan häjyt eivät tapelleet akkojen kanssa, eivät edes pieksäneet omiakaan akkojaan”. [7] Häjykirjoituksissa toisin sanoen tyrmättiin se mahdollisuus, että häjyjen väkivallan kohteena olisi voinut olla muitakin kuin miehiä.

Aikojen saatossa häjyromantiikkaan on ritarillisuuden lisäksi yhdistetty eräänlainen anteeksiantamisen periaate. Puukkojunkkarina pidetty Antti Isotalo oli rikoksistaan tuomittuna istunut 12 vuoden vankilatuomion. Kun Isotalo vapautui vankilasta vuonna 1882, hänestä oli aikalaislehdissä hetimiten alettu maalaila tuomionsa myötä rauhoittuneen miehen kuvaa. (Ylikangas 1974, 198–200.) Tutkimusajanjakson 1900–1939 häjykirjoituksissa tätä muutosta rauhalliseksi rikoksistaan oppineeksi mieheksi toisteltiin kerta toisensa jälkeen. Kirjoituksissa muun muassa muisteltiin, että Isotalo oli vankilan jälkeen pyrkinyt kaitsemaan nuoria rehelliselle elämänpolulle. Näin Isotalon rauhoittuminen oli ikään kuin tärkeää menneisyyden katumus- ja sovitustyötä.

Matti Haapojan rikosuran loppu sen sijaan näyttäytyi tämän vastakohtana. Haapoja oli hirttänyt itsensä vankisellissään tammikuussa 1895 ja jättänyt jälkeensä kirjoittamansa katuvaiset muistelmat elämästään ja teoistaan. Aulis J. Alasen mukaan Haapojan tekemä itsemurhakin oli osoitus rikoksentekijän paatuneisuudesta, ja Alaselle paatuneisuus merkitsi perinpohjaista eroa oikeisiin häjyihin. Nimimerkki W. Anttila myötäili Alasen näkemystä keväällä 1947 kuvaillen Haapojaa suurmurhaajaksi, jonka elämä ”[päätyi] rikollisen pelkurin tekemään itsemurhaan”. (*Suomen Kuvalehti* 19.4.1947, 23.) Isotalo sen sijaan oli kuollut vanhuuden sairauteen vuonna 1911 ja Rannanjärvi toisen miehen puukoniskuun vuonna 1882. Näin ollen itsemurha ei kahteen kuuluisaan puukkojunkkariin verrattuna ollut sosiaalisesti hyväksyttävä kuolintapa ja rikolliset erotettiin toisistaan sen perusteella.

Heli Valtosen mukaan alemman väestöryhmän itsemurhiin suhtauduttiin Suomen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun lehdissä kielteisesti ja moralisoiden, kun taas ylempien luokan ja säätyläisten itsemurhia käsiteltiin lehdissä lempeämmin ja ymmärtäväisemmin. Usein kirjoitusten taustalla olivat protestanttista, kristillistä moraalialue edustavat keskiluokkaiset toimijat. Julkista ja virallista moraalialue valvovan keskiluokan ja säätyläisten aatemaailmassa alemman luokan itsemurhat eivät edustaneet pelkästään kansan siveettömyyttä ja epäkristillisyyttä, vaan myös isänmaallisen kansakunnan rappeutumista. (Valtonen 2003.) Alinomaatöitä ja asuinpaikkaa vailla ollut Haapoja ei ollut kuulunut oman aikansa yhteiskunnan hyväosaisiin vaan liikkuvaiseen ja köyhään väestönosaan. Yksilön sosiaalisella taustalla voidaan siis nähdä olleen vaikutusta myös rikollisen kuolintapaan suhtautumisessa.

Keskusteluun oikeista häjyistä vedettiin mukaan myös ruotsinkielinen aatelinainen Mathilda Wrede (1864–1928). Vaasalaissyntyinen Wrede oli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa työskennellyt vankien parissa ja ohjannut heitä hengelliseen kristinuskon herätykseen. Wreden on nähty onnistuneen käännytystyössä myös Haapojan kohdalla. (Ervasti 1992, 76–82, 87–91.) Aulis J. Alasen ja muiden mukaan Haapoja oli kuitenkin onnistunut vain näyttämään Wreden aikaansaamaa hengellistä

heräämistä tarpeeksi uskottavasti, jotta se oli uponnut sekä aikalaisiin että myöhempiin sukupolviin. Haapojan teeskentely oli tällöin häneltä vain huijarimainen pyrkimys saada itselleen julkisuutta ja nimensä ikuistetuksi kuuluisien häjyjen tapaan. (*Suomen Kuvalehti* 19.4.1947, 153; *Suomen Kuvalehti* 24.2.1945, 244; *Suomen Kuvalehti* 19.4.1947, 23.)

Tässäkin asiassa Haapojaa verrattiin kuuluisiin puukkojunkkareihin. Wrede oli nimittäin vierailut (väitetysti rauhoittuneen) Antti Isotalonkin luona tämän ollessa tutkintavankeudessa epäiltynä uudesta taposta vuonna 1884. Isotalon on muisteltu vaikuttuneen Wredestä ja tämän opetuksista siinä määrin, että hän oli päättänyt rauhoittua ja lopettaa kokonaan rikollisen uransa. [8] Haapojaan verraten Alanen kirjoitti, että ”Isotalon Antin tosisyväinen herätys Kakolassa kulki toisia latuja, vähin äänin, mutta isojen miesten jämerään tyyliin.” (*Suomen Kuvalehti* 3.2.1845, 153.) Mielikuva nöyryvästä ja rauhoittuvasta häjystä kiinnittyi ajanjakson 1900–1939 aineistossa juuri ikääntymiseen ja hengelliseen herätykseen. Samuli Paulaharju lisäksi näki, että oikea (herännyt tai vielä rikollinen) häjy ei edes rukoillut. [9] Hengellisen heräämisen ymmärrettiin siis rakentuvan eräänlaisen maskuliinisen hiljaisuuden ympärille.

Anders Ahlbäckin mukaan sisällissodassa taistelleille valkoisille miehille ei sodan jälkeen pyritty saarnaamaan perinteisin kristinuskollisin opein vaikkapa syntimaailmasta, vaan heidän haluttiin tekevän oikeita moraalisia valintoja sukupuolensa eli miehenä olemisen takia. Esimerkiksi vapaaehtoista pidättäytymistä viinasta ja prostituoiduista pidettiin miehekkäänä. Ahlbäck on nähnyt näiden moraalisten oppien retoriikan ilmentävän *lihaksikasta kristillisyyttä* (*muscular Christianity*), jolla tarkoitetaan stereotyyppisten maskuliinisten piirteiden liittämistä kristilliseen moraliin. (Ahlbäck 2010, 169.) Häjyjen hengellisyyskeskustelussa on havaittavissa samankaltaista moralioppia. Puukkojunkkarimantiikassa rakennettiin tietoisesti mielikuvaa, että häjyt olivat rikollisen uransa jälkeen osanneet kokea ainoalla oikealla eli maskuliinisella tavalla myös hengellisen heräämisen. Ristiriitaisesti, Antti Rannanjärvi oli hengellisyyskeskustelussa kiusallinen ja yleisesti vaiettu poikkeus. Hän ei kerrotusta yrityksestään huolimatta ollut koskaan taipunut uskovaiseksi vaan teki rikoksia kuolemaansa asti. Tätä ei kuitenkaan haluttu muistella julkisessa keskustelussa, koska ajanjakson 1900–1939 häjykirjoituksissa Rannanjärven hengellisyyden puutteesta mainittiin vain pari kertaa ohimennen. (*Kotimatalla* 1.1.1926, 77–78; *Vaasa* 29.7.1931.) Vastavuoroisesti kirjoituksissa hoettiin väsymiseen asti, miten, milloin ja kenen puukkoon Rannanjärvi oli lopulta itse kuollut. Maskuliininen kuolintapa toisin sanoen antoi anteeksi Rannanjärven uskon puutteen.

Matti Haapojaa laajasti tutkineen Kaijus Ervastian mukaan Haapoja oli 1800-luvun lopulla koko maassa tunnettu kuuluisuus, koska hänestä oli tuolloin ilmestynyt tutkijan laskelmien mukaan satoja sanoma- ja aikakauslehtikirjoituksia. Haapoja ei kuitenkaan ollut synnyttänyt populaarista kiinnostusta, koska hänestä ei ole tehty romaaneja tai elokuvia. Yleisön kiinnostus Haapojaan heräsi uudelleen vasta 1940-puolivälin jälkeen, kun Haapojaa alettiin esimerkiksi tutkimaan opinnäytetöissä ja erilaisissa artikkeleissa. Toisen maailmansodan jälkeisiä kirjoituksia tutkinut Ervasti näkeekin mainitussa Haapoja-keskustelussa kirjoittajien halun määritellä puukkojunkkarit ikään kuin poluiltaan hairahtuneiksi mutta pohjimmiltaan kunnollisiksi miehiksi. Tässä

kontekstissa Aulis J. Alanen sekä muut vuosina 1945 ja 1947 Haapojasta kirjoittaneet halusivat nähdä Haapojan hengellisen herätyksen huijauksena ja Jemina Salosen murhan puukkojunkkariudesta poikkeavana määritelmänä. (Ervasti 1992, 80, 117–119, 134.)

Tutkimukseni aineistossa vuosilta 1900–1939 Haapoja mainittiin ainoastaan neljässä kirjoituksessa, joissa keskusteltiin yleisesti Ervastinkin hyödyntämästä rovasti Yrjö Alasen vuoden 1931 teoksesta. Kriittisissä keskusteluissa ohimennen nimeltä mainittu Haapoja niputettiin muiden puukkojunkkareiden mukana osoitukseksi häyjien ihailun sopimattomuudesta, koska Yrjö Alanen oli ihailua tuomitsevassa teoksessaan käsitellyt häntä yhtenä 1800-luvun puukkojunkkareista ja kertonut myös Haapojan elämästä ja rikoksista. (*Aamulehti* 13.5.1831; *Vaasa* 18.5.1931; *Turun Sanomia* 28.8.1931; *Hangon Sanomat* 29.8.1831.) Vastakohtana, kymmeniä puukkojunkkareita omissa töissään nimennyt Samuli Paulaharju näki Haapojan kuuluneen Härmässä liikkuneisiin ja piileskelleisiin ”rumiin rosvoihin”, mutta erotti hänet häyjistä (Paulaharju 1932, 309–310).

Ervastin väite Haapojasta osana sisällissodan jälkeistä valkoisten väkivallankäytön oikeuttamispyrkimyksiä tai edes positiivista puukkojunkkarimyytin ylläpitämistä jää vaille ilman minkäänlaisia tulkintaa tukevaa aineistoja. Ervasti ei toisaalta ollut aivan väärässä, koska tutkimusaineistoni vahvistaa hänen sisällissotaa ja sotien välistä aikaa koskevan ajatuksen. Pidän mahdollisena, että Ervasti oli työnsä taustalla myös perehtynyt jossain määrin Aulis J. Alasen taustoihin ja ajatusmaailmaan, mutta vaikenin tästä analyysinsä yhteydessä. Kokemastaan vapaussodasta kirjoittaessaan Alanen oli nimittäin myöhemmin todennut, että ”nähtiinpä jo 1800-luvun puukkojunkkareissa, erityisesti näiden ’kuninkaassa’ Isoossa Antissa eräänlainen kansan sankari, jolla oli vapaustaistelijalle ominaisia piirteitä.” (Alanen 1980, 367). Tutkimusaineiston ja Alasen lausumien valossa onkin perin suoraviivaisesti tulkittavissa, että sisällissodalla oli todella ollut oma vaikutuksensa puukkojunkkareihin suhtautumisessa.

Sekä keksittyjen että todellisten, kaukana menneisyydessä eläneiden sotasankareiden urhoollisuudesta tuli Derek Fewsterin mukaan niin keskeinen osa valkoisten tarinankerrontaa sisällissodan jälkeen, että 1930-luvun puoliväliin mennessä suomalaisten esivanhempien kuviteltua sotilaallista sankaruutta pidettiin kiistattomana tosiasiana (Fewster 2006, 309). Kustaa H.J. Vilkuna on puolestaan todennut tutkimuksessaan, että maakuntahistorioitsijoiden paikallispatioottisissa historiantutkimuksissa ei ole ollut epätavallista korostaa juuri oman heimon ja kotimaakunnan erityislaatuisuutta (Vilkuna 2014, 25–53). Erityisesti paikallis- ja maakuntahistorioitsijana tunnetun Aulis J. Alasen puukkojunkkariargumentit olivat nähdäkseni syntyneet pyrkimyksestä esittää oma kotimaakunta historiallisine tapahtumineen positiivisessa valossa. Historiaa hyödyksi käyttäen luotu tulkinta häyjistä menneisyyden (sota)sankareina herättää kysymyksen, millä tavoin kansallismielinen näkemys rikollisista on heijastunut populaarikulttuuriimme ja nykyaikamme historiakuvaan puukkojunkkareista. Mitä heistä ja puukkojunkkariajasta tarkalleen ottaen tiedetään, ja mistä asioista on vaiettu?

Lopuksi

Häyjä määriteltiin 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä sukupuoleen, heimo-ominaisuuksiin, väkivallankäyttöön, uskontoon ja kuolemaan liitettyjen näkemysten valossa. Aluksi häjyt nähtiin julkisessa keskustelussa kielteisenä kansan sivistymättömyyden merkinä, sillä väkivallan ei mielletty olevan oikeanlainen ratkaisu moniin yhteiskunnallisiin erimielisyyksiin. Toisaalta valtiovaltaa ja perinteisiä säätyrajoja ennen uhmanneisiin häjyihin suhtauduttiin myönteisesti työnväenliikkeessä. Tilanne muuttui vuoden 1918 sisällissodan myötä, kun häjyt nostettiin sodan jälkeisessä julkisessa keskustelussa eräänlaisiksi nationalistista ideologiaa edustaviksi menneisyyden kansallissankareiksi. Tulkitsen häjyjen idealisoinnin olevan osa sisällissodan jälkeistä, valkoisen puolen välillä pakonomaisestikin sankaruutta etsivien ja syvästi sodasta järkyttyneiden ihmisten kokemusten käsittelytapaa. Sodan entiset valkoiset sotilaat, upseerit ja muut valkoisen puolen aatteelliset kannattajat näyttelivät keskeistä roolia häjyjen romantisoinnissa, jonka aallot löivät vielä toisen maailmansodankin jälkeisessä Suomessa.

On myös huomionarvoista, kuinka laajasti ja selkeästi häjyjen ihailun yksipuolisuus tiedostettiin julkisessa keskustelussa poliittisesti levottomien lamavuosien 1930–1931 aikana. Lyhytaikaisessa kriittisessä keskustelussa häjyistä ja ihailun sopivuudesta ilmeni kritiikkiä sekä Lapuan liikettä että julkisesti ihailtuja valkoisia eteläpohjalaisia kohtaan. Merkittävänä perinnetutkijana jo omana aikanaan pidetyn Samuli Paulaharjun kirjoitukset muodostivat kuitenkin varsin pian uuden käännekohdan häjyihin suhtautumisessa. Paulaharjun työ oli tutkimustyötä, ja sellaisena työn anti myös vastaanotettiin: todistuksena häjyjen ennen kaikkea myönteisestä, sankarimaisesta ja humoristisesta luonteesta. Humoristinen leikittely väkivallalla oli osa menneisyyden käsittelyä mutta myös tehdyn väkivallan oikeuttamista, ja väkivallan valikoivaa käyttöä on sittemmin perusteltu muissakin historiallisissa tutkimuksissa.

Romantisoinnin taustoja voidaan ymmärtää paremmin tutkimalla tapoja, joilla puukkojunkkareita on esimerkiksi populaarikulttuurissamme käsitelty. Näitä ovat taide, musiikki, elokuvat, näytelmät, laulut, runot ja kaunokirjallisuus. Myös muut toisen maailmansodan aikaiset ja jälkeiset häjykirjoitukset muodostavat mielenkiintoisen jatkotutkimuskohteen. Vastavuoroisesti, saadaksemme uutta tietoa häjyjen ja muidenkin eteläpohjalaisten rikollisten ja väkivallan uhrien elämästä 1800-luvulla on mentävä itse rikostapausten ja niistä kertovien lähteiden äärelle. Yhden tällaisen rikostapauksen tekijä on aivan artikkelin alussa esiintyvä ilmajokelaissyntyinen Matti Hautaviita, joka uhreineen on historiankirjoituksessa jäänyt kuuluisimpien ja samalla kiistelyjen häjyjen varjoon.

FM Merja Pyykkönen, väitöskirjatutkija, Tieteiden ja aatteiden historia, Oulun yliopisto. Pyykkönen tutkii väitöskirjassaan naisten tekemiä ja heihin kohdistuneita väkivaltarikoksia sekä sarjarikollisuutta Etelä-Pohjanmaalla ajanjaksolla 1790–1890. Tutkimusta rahoittaa Svenska litteratursällskapet i Finland.

Viitteet

[1] Sotaa kuvaavasta käsitteestä on käyty aiemmin historiantutkimuksessa kiistaa. (Ks. esim. Ylikangas 1999, 174–219; Alapuro 2019, 216, 227.)

[2] Kauhavalaisyyntyinen ”sivistyksen viholliseksi” itseään nimittänyt Aadolf Luomanen vaikuttaa olleen kirjoitusten takana Antti Isotalosta laatimillaan piirroksillaan, maalauksillaan ja tarinoillaan. (*Helsingin Kaiku* 2.12.1911; *Tuulispää* 1.1.1915; *Uusi Aura* 13.8.1916.) Myös työnväen lehdessä *Uuden ajan kynnyksellä* kirjoitettiin vuonna 1908, että tilaisuudessa oli julkaistu pohjalaisen taiteilijanuorukaisen Luomasen Aapun piirros Isotalon Antista. Epäselväksi jää, puhutaanko kirjoituksessa työnväen kokoontumistilaisuudesta vai yleisesti lehtijulkaisusta. (*Uuden Ajan Kynnyksellä. Suomen työväen alpumi* 1.1.1908, 120–121.)

[3] Mm. *Forssan Lehti* 25.5.1923; *Päivälehti* 13.10.1923; *Suomen Kuvalehti* 20.12.1924; *Maakansa* 2.10.1926; *Ilkka* 28.10.1926; *Varkauden Lehti* 20.8.1927; *Ylioppilaslehti* 20.3.1928; *Vaasa* 15.11.1928; Lampén 1930, 31; *Vaasa* 9.1.1932.

[4] Mm. *Vaasa* 14.2.1929; Paulaharju 1930; *Suomen Kuvalehti* 10.4.1931; *Kansan Kuvalehti* 29.5.1931; *Vaasa* 13.2.1932; *Kansan Kuvalehti* 26.2.1932; *Kansan Kuvalehti* 14.10.1932; *Valvoja-Aika* 1.11.1932, 592–593; *Pyrkijä* 1.11.1932. Tutkimuskirjallisuudesta lue Harju 1989, 176.

[5] Teoksesta laadittiin laskelmieni mukaan heti useita kymmeniä, lähes yksinomaan teosta ja Paulaharjua ylistäviä arvioita. (Ks. esim. *Suomenmaa* 14.10.1932; *Uudenmaan Sanomat* 20.10.1932; *Suomen Heimo* 17.12.1932, 184–185.)

[6] *Teloittaa* saattoi myös tarkoittaa telojen laittamista jonnekin. (Hämäläinen et al. 1959, 632.) Teloittamisesta kuolemantuomiona ks. myös Jussila 1998, 266.

[7] Paulaharju kuitenkin mainitsee ohimennen samassa teoksessaan sivulauseessa alahärmäläisen häjyn Antin Kaappoon lyöneen halolla erästä naista, Lallin Leenua (Paulaharju 1932, 301, 305). Sen hän jättää kertomatta, että Leenu kuoli kyseisen halolla lyömisen seurauksena ja että uhrin tappamiseen osallistui kaksi muutakin miestä. Leenun kuolemasta laulettiin 1800-luvulla myös kahta eri kansanlaulua, joissa tapon vihjaillaan olleen suunniteltu teko. Lukuisia häjyistä kertovia kansanlauluja töissään esille nostanut Paulaharju ei mainitse Leenun taposta lauletuista lauluista mitään. Tutkin Leenun tappoa omassa väitöskirjassani.

[8] *Isku* 17.4.1936, 2. (Isotalon hengellisyydestä kerrotaan myös tutkimuskirjallisuudessa, ks. Alanen 1952, 444–445; Ylikangas 1974, 203–204; Niinistö 2008, 18.)

[9] “Yhtä kiihkeä hurjastelija kuin hän nuoruudessaan oli, yhtä hurskas syntiensä tunnustaja hän on vanhoilla päivillään.” Lampén 1930, 31–32. (Ks. muut *Kansan Kuvalehti* 20.12.1929, 16; Paulaharju 1930, 64; *Vaasa* 12.11.1931; *Vaasa* 9.1.1932; Paulaharju 1932, 337; *Vaasa* 21.11.1936; *Vaasa* 6.5.1938; *Vaasa* 4.3.1939; *Vaasa* 29.11.1936; *Vaasa* 6.12.1936; *Poliisimies* 15.1.1938, 81–82.)

Tutkimusaineisto

Alkuperäislähteet

Aamulehti 13.5.1931, 10.8.1931

Forssan Lehti 25.5.1923

Hangon Sanomat 29.8.1931

Helsingin Kaiku 2.12.1911

Helsingin Sanomat 7.5.1931

Hollola 30.1.1915

Hämeen Sanomat 6.5.1931

Ilkka 1.9.1906, 13.9.1910, 28.10.1926, 2.10.1931

Isku 17.4.1936

Itä-Savo 21.5.1931

Kaiku 30.5.1931

Kaikuja Kajaanista 21.2.1914

Kansan Kuvalehti 20.12.1929, 29.5.1931, 26.2.1932, 14.10.1932

Kansan Työ 24.9.1931

Kokkola 26.1.1909

Kotimaa 19.5.1931

Kotimatalla 1.1.1926

Kurikka 1.12.1931

Lahden Lehti 6.3.1907

Lahti 9.5.1931

Lakeus 15.3.1938

Liitto 7.3.1907

Maakansa 2.10.1926

Opettajain Lehti 8.10.1909

Otava 1.10.1916

Pohjois-Pohja 30.4.1939

Pohjois-Savo 24.9.1931

Poliisimies 15.1.1938

Pyrkijä 1.11.1932

Päivälehti 13.10.1923

Seura 15.1.1936

Sosialisti 5.6.1930

Suomenmaa 14.10.1932

Suomen Heimo 17.12.1932

Suomen Kuvalehti 20.12.1924, 10.4.1931, 20.1.1945, 3.2.1845, 24.2.1945, 19.4.1947

Suomen Sosiaalidemokraatti 22.9.1931

Tuulispää 1.1.1915

Turunmaa 5.1.1924

Turun Lehti 12.7.1913

Turun Sanomia 28.8.1931

Uusimaa 12.4.1915

Uudenmaan Sanomat 20.10.1932

Uuden Ajan Kynnyksellä. Suomen työväen alpumi 1.1.1908

Uusi Aura 13.8.1916

Ylioppilaslehti 20.3.1928

Vaasa 10.3.1903, 15.11.1928, 14.2.1929, 23.11.1929, 14.12.1929, 18.5.1931, 29.7.1931, 12.11.1931, 9.1.1932, 13.2.1932, 9.4.1932, 21.11.1936, 29.11.1936, 6.12.1936, 6.5.1938, 4.3.1939.

Valvoja-Aika 1.11.1932

Varkauden Lehti 20.8.1927

Virtain, Ähtärin, Alavuden ja Töysän Sanomat 30.6.1939

Österbottniska Posten 17.7.1914

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Helsingin kärjäkunnan välikärjäin pöytäkirjat 1887, Ca1: 27

Helsingin kärjäkunnan välikärjäin pöytäkirjat 1888, Ca1: 28

Turun keskusvankilan arkisto, Ha:2 Valokuva-albumi 1885–1892

Hakuteokset

Hämäläinen, Simo & A.J. Joki. & Arvo Keinonen & Pentti Lyly & Ritva Peltonen & Taito Piironen & Paavo Pulkkinen & Paavo Siro & Jorma Vuoriniemi. 1959. *Nykysuomen sanakirja. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Viides osa, S-Tr.* Toim. Keinonen, Arvo & Pentti Lyly & Osmo Nikanne & Liisa Nurmela & Taito Piironen. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kallio, Martti. 1990. *Aakkuna ja muita murre sanoja Laihialta*. Vaasa: Vaasa Oy.

Karhu, Kerttu. 2003. *Ei lisä pahoota. Etelä-Pohjanmaan murteen sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Jussila, Raimo. 1998. *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Helsinki: SKS.

Paatero, Ilkka. 2010. *Samuli Paulaharjun artikkelit. Bibliografia 1894–1945*. Helsinki: SKS.

Rinta-Tassi, Osmo. 2020. *Kropsua eväsnä. Wanhaa kurikkalaasta äireenkieltä*. Kurikka-seura ry. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Vesala, Jaakko & Keijo Väkevä. 2008. *Selevityksiä härmälääshin sanoihin notta ymmärtäisit mitä praatathan*. Forssa: Painotalo Auranen.

Kirjallisuus

Alanen, Aulis J. 1952. Antti Isotalo 1831–1911. Teoksessa *Suomen talonpoikia Lallista Kyösti Kallioon*, toim. Esko Aaltonen, Martti Haavio, Eino Jutikkala & Aulis Oja, 431–447. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Alanen, Aulis J. 1980. *Etelä-Pohjalaisia taisteluissa. Nuijasodasta vapaussotiin*. Keuruu: Otava.

Alanen, Aulis J. 1986. *Perinteitä ja paljastuksia. Tarinaa Alasista ja muistakin*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Alapuro, Risto. 2019. *Valtio ja vallankumous Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Ahlbäck, Anders. 2010. *Soldiering and the Making of Finnish Manhood. Conscription and Masculinity in Interwar Finland, 1918–1939*. Väitöskirja. Åbo Akademi University. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-12-2509-3>

Ervasti, Kaijus. 1992. *Murhamiehen muotokuva. Matti Haapoja 1845–1895*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 3/92. Helsinki: VAPK-Kustannus.

Fewster, Derek. 2006. *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Studia Fennica, Historica 11. Helsinki: SKS.

Haapala, Pertti. 1995. *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Helsinki: Kleio ja nykypäivä, Painatuskeskus.

Harju, Marjut. 1989. *Samuli Paulaharju. Ruijanrannan reppuherra*. Helsinki: SKS.

Huttunen, Lassi. 1958. *Etelä-Pohjanmaan henkirikollisuuden tasosta vv. 1749–1900*. Historiallinen arkisto 56. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy.

Ignatius, Hannes & Kaarle Soikkeli. 1925. *Yleiskuvaus Suomen vapaussodasta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Immonen, Perttu. 2014. *Drengpoikia ja hurrikkaita. Kielirajavyöhyke ja sen vaikutukset Keski-Pohjanmaan suomen- ja ruotsinkieliseen maaseutuväestöön 1600–1700-luvuilla*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Karimo, Aarno. 1928. *Valkoinen armeija*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kettunen, Pauli. 1997. *Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kivijärvi, Erkki. 1918. *Suomen vapaussota 1918. II osa, Kansannousu Pohjanmaalla*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Ahjo.

Klemetti, Heikki. 1930. Etelä-Pohjanmaa. *Suomen Matkailijayhdistyksen Vuosikirja* 1.1.1930, 39–51. Helsinki: Mercatorin Kirjapaino.

Kokko, Heikki. 2008. Sivistyksen surkea tila. Teoksessa *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*, toim. Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas & Marko Tikka, 297–319. Helsinki: Teos.

Kokko, Heikki. 2022. Kotomaamme katveinen kuva – Suomenkielisen lehdistön paikalliskirjekulttuurin marginalisoituminen. Teoksessa *Kaanon ja marginaali. Kulttuuriperinnön vaiennetut äänet*, toim. Niina Hämäläinen & Lotte Tarkka, 263–283. Kalevalaseuran vuosikirja 101. Helsinki: SKS.

Koskivirta, Anu. 2019. Viipurin venäläistäminen ja vastarinta sanomalehdistön kuvauksissa 1910-luvun taitteen vuosina. Teoksessa *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*, toim. Anu Koskivirta & Alekski Mainio, 142–206. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
<https://doi.org/10.47564/vskst.94652>

Kotila, Hannu. 2022. *Lapuan laki vai laillisuuslinja. Poliittiset levottomuudet Keski-Pohjanmaalla 1929–1932*. Helsinki: SKS.

Lampén, Ernst. 1930. Pohjanmaan suomalainen väestö. *Suomen Matkailijayhdistyksen Vuosikirja* 1.1.1930, 28–38. Helsinki: Mercatorin Kirjapaino.

Laukkonen, Ilmari. 1993. *Vaasan Jaakkoo tosi pohjalainen. Päätoimittaja, fil. maisteri J.O. Ikolan elämänvaiheet hänen päiväkirjojensa ja pakinoittensa valossa*. Vaasa: Ykkös-Offset Oy.

Lehti, Martti. 2001. *Väkivallan hyökyaalto. 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkirikollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 178. Helsinki: Hakapaino Oy.

Marjanen, Jani & Pasi Ihalainen, Pasi. 2022. Käsitehistoria tutkimusasenteena. Teoksessa *Sanat siltana menneeseen. Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa*, toim. Pasi Ihalainen & Heli Valtonen, 65–91. Helsinki: Gaudeamus.

Nieminen, Hannu. 2006. *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Tampere: Vastapaino.

Niinistö, Jussi. 2008. *Isontalon Antti. Eteläpohjalainen jääkäri, värväri ja seitsemän sodan veteraani*. Helsinki: SKS.

Paulaharju, Samuli. 1930. Härmän lakeuksilta. *Suomen Matkailijayhdistyksen Vuosikirja* 1.1.1930, 52–66. Helsinki: Mercatorin Kirjapaino.

Paulaharju, Samuli. 1932. *Härmän aukeilta*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö. [URN:NBN:fi-fe201004121655](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi-fe201004121655)

Rajala, Juha. 2004. *Kurittajia ja puukkosankareita. Väkiältä ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917*. Helsinki: SKS.

Rantanen, Pekka & Petri Ruuska. 2009. Alistetun viisautta. Teoksessa *Kuriton Kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*, toim. Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen & Petri Ruuskanen, 33–56. Tallinna: Vastapaino.

Rämänen, Antti. 2023. *Rikottu rajamaa*. Keuruu: Atena.

Seppä, Tiina. 2018. ”Me surmatöille hiihdämme”. Samuli Paulaharjun koillinen rintama 2018. Teoksessa *Satunnaisesti Suomessa*, toim. Marko Lamberg, Ulla Piela & Hanna Snellman, 104–124. Kalevalaseuran vuosikirja 97. Helsinki: SKS.

Seppä, Tiina. 2022. Heimous, mieheys ja toiseus. Samuli Paulaharju koillisella rintamalla 1918. Teoksessa *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*, toim. Rinna Kullaa, Janne Lahti & Sami Lakomäki, 220–237. Tallinna: Gaudeamus.

Siironen, Miika. 2012. *Valkoiset. Vapaussodan perintö*. Tampere: Vastapaino.

Siironen, Miika. 2021. *Pelon ja uhman vuodet. Suomen tasavallan synty 1918–1922*. Keuruu: Atena.

Siltala, Juha. 2009. *Sisällissodan psykohistoria*. Helsinki: Otava.

Stark, Laura. 2013. Toimittajien ja itseoppineiden maaseutukirjeenvaihtajien suhde osana suomenkielisen lehdistön nousua 1847–1865. *Historiallinen Aikakauskirja* 111, 1: 28–42. <https://doi.org/10.54331/haik.139964>

Svedlin, TH. 1939. *Vapaussota. Yleiskuvaus Suomen vapaussodan kulusta*. Helsinki: Otava.

Tiitta, Allan. 1994. *Harmaakiven maa. Zacharias Topelius ja Suomen maantiede*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Helsinki: Suomen Tiedeseura.

Topelius, Zacharias. 1845. *Finland framstäldt i teckningar*. Helsinki: A.W. Gröndahl. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00003205>

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Valtonen, Heli. 2003. Itsemurha ja sosiaaliset rajat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaisen sivistyneistön lehdistöpuheessa. Teoksessa *Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta*, toim. Jari Eilola, 311–346. Jyväskylän historiallinen arkisto 6. Jyväskylä: Kopijyvä, Jyväskylän Historiallinen Yhdistys. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9001-5>

Verkko, Veli. 1949: *Lähimmäisen ja oma henki. Sosiaalipatologisia tutkimuksia Suomen kansasta*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 33. Jyväskylä: K.J. Gummerus Osakeyhtiö.

Vilkuna, Kustaa H.J. 2014. Suomen kansan heimot. Teoksessa *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, toim. Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman, 25–53. Historiallinen arkisto 142. Helsinki: SKS.

Waris, Heikki. 1973. *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkän sillan pohjoispuolelle*. Toinen painos. Helsinki: Weilin+Göös.

Ylikangas, Heikki. 1973. *Väkivallanaallon synty. Puukkojunkkarikauden alku Etelä-Pohjanmaalla*. Helsingin yliopiston Historian laitoksen julkaisuja N:o 3. Helsinki.

Ylikangas, Heikki. 1974. *Härmän häjyt ja Kauhavan herra. Kuvaus puukkojunkkareitten ja virkavallan välisestä yhteenotosta 1860-luvun lopulla*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Ylikangas, Heikki. 1975. Mistä puukko puukkojunkkarin käteen. *Historiallinen Aikakauskirja* 73, 1: 109–121.

Ylikangas, Heikki. 1976. *Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väkivaltariikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Ylikangas, Heikki. 1989. *Tervasta teollisuuteen. Ylihärmän kehitys varhaisista ajoista nykypäiviin*. Vaasa: Vaasa Oy.

Ylikangas, Heikki. 1993. *Tie Tampereelle*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Ylikangas, Heikki. 1999. *Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin*. Juva: WSOY.

Ylitalo, Teppo. 9.10.2012. Kaarlo Lamminheimo. *Helemi. Lapuan historiallinen tietokanta*. https://lapuanhelemi.fi/index.php/Kaarlo_Lamminheimo [Haettu 24.4.2024]